

De structuur en de opbouw van het boek Psalmen

M.J. Paul, G. van den Brink, J.C. Bette (red.), *Bijbelcommentaar Psalmen I. Studiebijbel Oude Testament, deel 7*. Veenendaal: Centrum voor Bijbelonderzoek, 2010.
Inleidend artikel 2, pagina's 22-33.

Inleiding

Het is gebruikelijk om de psalmen te zien als een verzameling afzonderlijke liederen, zonder directe samenhang. Toch zijn er opmerkelijke verschijnselen die er op zijn minst op wijzen dat een deel van de psalmen gegroepeerd is. In dit artikel gaan we na welke aanwijzingen daarvoor zijn en hoe de lezing van het Psalter als een groter geheel de boodschap van de psalmen beïnvloedt.

De indeling van dit artikel is:

1. Inleiding
2. Een summier historisch overzicht
3. Het onderzoek van G.H. Wilson (1985)
4. Structuurelementen
5. De criteria van L. McFall
6. De vijf boeken van het Psalter
7. Verder onderzoek – J. Steinberg
8. De boodschap van het gehele Psalter
9. Theologische winst
10. Conclusie

2. Een summier historisch overzicht

2.1 De vroege joodse en christelijke traditie

In de Talmud rijst de vraag van een buitenstaander waarom Ps.3, met de vermelding van de vlucht van David voor Absalom, eerder geplaatst is dan Ps.57, waar de vlucht van David voor Saul genoemd wordt. Chronologisch is dit toch niet juist? Rabbi Abbahu antwoordt (voor ons besef nogal kort): 'Voor u, die geen uitleg ontleent aan de plaatsing naast elkaar, is er een probleem, maar voor ons die uitleg ontleent aan plaatsing naast elkaar, is er geen probleem.' Hij bedoelt dat de liederen niet zozeer chronologisch gelezen moeten worden, als wel in samenhang met de liederen die ervoor en erachter staan. Daar en elders worden opmerkingen gemaakt over de relaties tussen de opeenvolgende psalmen 1-2-3, 52-53-54 en 110-111. De vijfvoudige verdeling van het Psalmboek wordt ook meermalen vermeld.¹

In de vroege kerk werd dezelfde volgorde van de psalmen aangehouden als in de Hebreeuwse Bijbel, ook al hebben de Septuaginta en Vulgata een psalm meer. Origenes geeft aan dat de volgorde van de psalmen niet chronologisch is, en verwijst naar een joodse traditie dat er een bepaalde volgorde is in de liederen van de opgang (Ps.120-134) en dat de psalmen 91-100 (zonder eigen opschrift) horen bij

2.2 De negentiende eeuw – E.W. Hengstenberg en F. Delitzsch

¹ Ber. 10a en de Midrasj op de psalmen. Vgl. Mitchell, 29-31. Op grond van de vijf delen het Psalter kan ook gezegd worden dat Ps.3 in Boek 1 en Ps.57 in Boek 2 staat.

In de negentiende eeuw beschouwden heel wat geleerden in Duitsland de opschriften boven de psalmen als secundair en betrokken die dan ook niet in de uitleg en de datering. Hetzelfde geldt voor de plaats in het geheel van het Psalmboek, met als gevolg dat het boek beschouwd werd als een langzamerhand gegroeide verzameling, waaraan steeds weer nieuwe groepjes psalmen werden toegevoegd.

In afwijking van deze tendens waren er orthodoxe geleerden die meer waarde aan de opschriften toekenden en ook wezen op onderlinge verbanden. E.W. Hengstenberg geeft een breedvoerige bespreking en hij noemt vijf ordeningsprincipes. F. Delitzsch bouwt verder op dit werk en wijst op het verschijnsel van ‘aaneenschakeling’ van psalmen en ziet ook een opbouw in het gehele Psalmboek, beginnend met het onderscheid tussen twee soorten mensen (Ps.1) en uitlopend op de voltooiing van alles (Ps.150).² Volgens hem is er een centraal thema te ontdekken in de verzameling liederen: het verbond met David en zijn uiteindelijke vervulling in de toekomstige Messias.³

2.3 De twintigste eeuw – C.Th. Niemeyer

Terwijl meermalen beweerd werd dat de bundel met psalmen een losse verzameling van allerlei liederen was, verdedigde Niemeyer in 1950 een proefschrift dat de titel droeg: *Het probleem van de rangschikking der psalmen*. Daarin geeft hij een goed overzicht van het werk van vroegere geleerden. Zijn eigen stelling is dat de psalmen zorgvuldig geordend zijn op basis van de namen van de auteurs, de namen van God, de soort psalm, trefwoorden, inhoudelijke verwantschap, overeenkomstige vorm en omvang, en alliteratie.⁴ Hij waarschuwt echter voor een te gemakkelijk spreken van een systematische rangschikking.⁵ Het werk heeft echter weinig invloed uitgeoefend vanwege de overheersende vormkritische benadering en waarschijnlijk ook omdat het in het Nederlands geschreven was.

2.4 De twintigste eeuw – C. Westermann

Hoewel de nadruk lag op de afzonderlijke psalmen, verschenen er ook wel studies over groepen van psalmen. C. Westermann besteedde eveneens aandacht aan de grotere literaire structuur van het Psalter. Hij noteert het verschijnsel dat de psalmen 1-90 vooral klachten bevatten en 91-150 hoofdzakelijk lofliederen. Tevens merkt hij op dat het Psalter een algeheel patroon kent in de voortgang van klacht naar lof, en dat lofprijzingen een functie hebben om kleinere verzamelingen af te sluiten. Hij geeft ook aan dat koninklijke psalmen een deel vormen van het raamwerk van het Psalter. Hiermee wordt aangegeven dat de psalmen als 2, 72 en 89 aan de randen van de vijf psalmboeken staan.⁶

3. *Het onderzoek van G.H. Wilson (1985)*

Vanaf ongeveer de jaren '70 in de vorige eeuw was er bij bijbelgeleerden een toenemende onvrede over de manier waarop de wetenschap de bijbelse teksten analyseerde, en waarbij het ontleden in kleinere eenheden centraal stond. In navolging van een verandering van paradigma in de literatuurwetenschappen begonnen exegeten te experimenteren met de bestudering van grotere literaire eenheden. Iemand als B.S. Childs, hoogleraar in Yale, heeft

² Er zijn diverse verschillen tussen de benadering van Hengstenberg en Delitzsch. De laatste keert zich tegen de veronderstelling van Hengstenberg dat de anonieme psalmen, die enige overeenstemming hebben met een voorafgaande, die wel benoemd is, met deze één geheel vormen en van dezelfde dichter afkomstig zijn. Dit geldt bijvoorbeeld Ps.90 (van Mozes) en de twee volgende psalmen. Zie voor beide auteurs C.Th. Niemeyer, 9-12 en 14-19.

³ Delitzsch, I, 18-21, 60-65. Vgl. ook Excurs 2, ‘Messiaanse psalmen’.

⁴ Niemeyer, 160.

⁵ Niemeyer, 157.

⁶ Vgl. Mitchell, 57.

hierin een belangrijke rol gespeeld. Hij deed tegenover zijn studenten de suggestie dat het boek van de Psalmen mogelijk veel meer doordachte structuren bevatte dan tot dan toe bekend was.⁷ Een student van hem, Gerald Wilson, schreef in 1981 het proefschrift *The Editing of the Hebrew Psalter* (uitgegeven in 1985).

De grootste bijdrage van Wilson is zijn duidelijke demonstratie dat het Psalter geen verzameling losse psalmen is, maar dat er bewuste redactionele activiteit aan ten grondslag ligt. In tegenstelling tot enige voorgangers die dit ook beweerd hadden, voerde hij vergelijkingsmateriaal aan. Hij analyseerde verzamelingen liederen in Qumran, Soemerië en Mesopotamië. Op basis van onderzoek van op- en onderschriften stelde hij vast hoe dergelijke verzamelingen tot stand kwamen. Al deze verzamelingen kenden een bewuste ordening en dit resultaat paste hij toe op het Psalmboek.

Hieronder volgen de belangrijkste resultaten van dit onderzoek.

1. Elk van de vijf psalmdelen sluit af met een lofprijzing, met in de eerste drie gevallen de enige drie keer dat de uitdrukking ‘Amen, amen’ in de Bijbel voorkomt.
 - a. Geprezen zij de HERE, de God van Israël, van eeuwigheid tot eeuwigheid. Amen, amen (Ps.41:13).
 - b. Geprezen zij zijn luisterrijke naam, voor eeuwig. Moge zijn luister heel de aarde vervullen. Amen, amen! (72:19).
 - c. Geprezen zij de HERE in eeuwigheid. Amen, amen (89:53).
 - d. Geprezen zij de HERE, de God van Israël, van eeuwigheid tot eeuwigheid. Laat het hele volk antwoorden: ‘Amen!’ (106:48).
 - e. Vijfvoudige afsluiting in Ps.146-150.

In de eerste drie delen staan er belangrijke Davidspsalmen aan het begin of slot van een boek (2; 72; 89). De afwezigheid van een duidelijke Davidspsalm aan het einde van het eerste boek (Ps.41) verklaart Wilson doordat in de eerste twee boeken zo’n 60 gebeden van David staan en het einde daarvan vermeld staat in Ps.72:20. Mogelijk zijn er later niet-Davidische liederen aan deze twee boeken toegevoegd.

2. Wilson onderscheidt twee stadia in de uitgave van het Psalter: de eerste voor de boeken 1-3 (Ps.1-89), de tweede voor de boeken 4-5 (Ps.90-150). Deze indeling in twee ongelijke helften wordt over het algemeen gestaafd doordat de eerste drie boeken vooral psalmen bevatten met duidelijke aanduidingen in de opschriften inzake auteurschap en genre. Ook zijn de psalmen 1-89 vooral individuele gebeden. In de laatste twee boeken zijn gegevens over auteurschap en genre meer uitzondering dan regel. Bovendien zijn de psalmen 90-150 meestal duidelijke gemeenschapsliederen. Er zijn dus ruwweg twee groepen of twee soorten psalmen te onderscheiden. Voor Ps.90-150 merkt Wilson op dat relatief late handschriften (tot de tweede eeuw n.Chr.) uiteenlopende indelingen hebben. Hij meent daarom dat deze groep later is ontwikkeld en dat de eerste drie boeken in een vroeger stadium geformeerd en samengebracht werden.⁸
3. In de plaats van een afsluitende doxologie (lofprijzing) na Ps.144 volgen vijf doxologische Psalmen, 146-150, een uitgebreid en afsluitend hoogtepunt in lofprijzing. In het begin staat Ps.1 in veel handschriften volstrekt apart, zonder opschrift; in genummerde psalmedities heeft Ps.1 vaak geen nummer, en soms staat de

⁷ Zie B.S. Childs, 512.

⁸ Voor kritiek op deze opvatting, zie Inl. art. ‘Inleiding Psalmen’, par. 2.4.

Psalm zelfs in rode inkt geschreven. Uit deze gegevens blijkt dat de psalm vaak ervaren is als introductie op het hele boek Psalmen. Dat Ps.1 wellicht al in een zeer vroeg stadium een bijzondere structurele functie heeft gehad, blijkt uit de woorden van Paulus in Hand.13:33. In veel Griekse handschriften wordt het daarin opgenomen citaat van Ps.2:7 ingeleid met de mededeling dat het afkomstig is uit 'de eerste Psalm', in plaats van 'de tweede Psalm', zoals de latere meerderheidstekst heeft. Mogelijk is Ps.2, die duidelijk focust op de rol van koning David, als inleiding genomen op deze boeken. Daarom meent Wilson dat de toevoeging van de algemene inleiding (Ps.1) en de toevoeging van de algemene afsluiting (Ps.146-150) deel uitmaken van dezelfde logische stap in de eindvormgeving.

4. De eindvormgever heeft een raamwerk geplaatst in het Psalter door thematische psalmen op strategische plaatsen te positioneren. Het thema van de koning is geplaatst naast het thema wijsheid. Lieder die gerelateerd zijn aan de koning staan aan het einde van de boeken (72; 89; 144) en als een inleiding Ps.2. Hiernaast zijn bewust wijsheidspsalmen geplaatst (1; 73; 90; 145). Hiermee wordt duidelijk gemaakt dat de ondergang van de dynastie niet de ondergang van het geloof in God betekent.

4. Structurelementen

Veel geleerden hebben voortgebouwd op het werk van Wilson. Voordat we het werk van anderen noemen, is het goed eerst nog wat meer algemeen erkende structurelementen te benoemen. Het gaat hier om verschijnselen die door iedere lezer geconstateerd kunnen worden en grotendeels ontleend zijn aan de opschriften en aan de hoofdinhoud van de liederen.

De volgende collecties kunnen onderscheiden worden:

- Davidpsalmen, 73 in totaal, gegroepeerd als:
 - o Ps.3-41 (behalve 33)
 - o Ps.51-70 (behalve 66 en 67)
 - o Ps.108-110
 - o Ps.138-145
 - o Individuele psalmen (86; 101; 103; 122; 124; 131; 133)
- Asafpsalmen, 11 in totaal (Ps.73-83, misschien hoorde Ps.50 daar vroeger ook bij). Asaf was een leviet in Davids tijd (1Kr.15:17-19; 16:4-5), wiens familie eeuwenlang eredienstmuziek is blijven maken (Ezra 3:10).
- Psalmen van de Korachieten
 - o Ps.42-49 (behalve 43).
 - o Ps.84-88 (behalve 86).
- Psalmen die de regering van de HERE bezingen (Ps.93-99)
- Pelgrimspsalmen (Ps.120-134).
 - o Sommige hebben betrekking op de terugkeer uit de ballingschap en de herbouw van de tempel (bijv. Ps.127:1)
 - o Ze hebben dezelfde functie: feestliederen, vooral voor het Loofhuttenfeest.
- Eerste groep Hallelpsalmen (Ps.113-118).
- Tweede groep Hallelpsalmen (Ps.146-150).

Ongeveer honderd psalmen dragen een naam en bij ongeveer vijftig psalmen ontbreken de auteursnamen. De rabbijnen noemen die laatste liederen 'verweesd'. Bij Ps.10, 43 en 115

bestaat er onenigheid onder de exegeten of deze met de psalm ervoor een geheel vormen of zelfstandig zijn.⁹ In het eerste geval zijn er 47 liederen zonder auteursvermelding.

5. De criteria van L. McFall

Het is moeilijk om te beslissen of bovenstaande collecties bestonden voor hun opname in het Psalter of dat zij zijn samengevoegd door vormgevers van het Psalter. Wel is het goed zichtbaar dat de bovenstaande collecties opgebroken zijn in verschillende groepen, zoals bij de Hallelsalmen, de Korachpsalmen en de Davidpsalmen is gebeurd. Daaruit blijkt dat ook andere criteria een fundamentele rol hebben gespeeld.

McFall betoogde in 2000 dat er vier criteria zijn die in achtereenvolgende stadia in de wordinggeschiedenis van het Psalter hebben gedomineerd: het auteurschap, de godsnaam, het genre en de inhoudelijke verbanden. Het vroegste criterium is volgens hem dat van auteurschap. De woorden aan het einde van Ps.72, 'Hier eindigen de gebeden van David, de zoon van Isai', getuigen van dit stadium, waarin de vormgever nog niet wist dat later andere gebeden van David hun weg zouden vinden naar het Psalter.

Het criterium van de godsnamen heeft een tweede belangrijke stempel gedrukt op de eindvorm van het Psalter. In de psalmen worden hoofdzakelijk drie namen van God gebruikt: Elohim (344 keer), JHWH (676 keer) en Adonai (53 keer).

- In Ps.1-41 wordt de naam JHWH 18 keer zo vaak genoemd als de naam Elohim 'God': 272 tegen 15 keer.
- In Ps.42-83 wordt JHWH 43 keer genoemd en Elohim wel 200 keer.
- In Ps.84-150 staat de naam JHWH centraal en de naam Elohim komt minder vaak voor.

Hierom is het gebruikelijk Ps.42-83 het 'Elohistische Psalter' te noemen. Misschien hebben de verzamelaars de psalmen die meer over Elohim spreken bijeen gebracht en die welke over JHWH spreken de Elohim-psalmen laten flankeren. Het is echter geen echte groepering, in die zin dat dit criterium wel degelijk nog andere structuren toelaat.

Reeds in 1894 deed C.H. Waller de suggestie dat het verschil tussen de liederen met JHWH en de liederen met Elohim correspondeert met twee zangkoren uit de tijd van David, toen er nog geen tempel was.¹⁰ Het koor in Jeruzalem zong vanuit Sion de liederen van JHWH die in Sion zijn naam had gevestigd (1Kr.25:7; 2Kr.7:6; 29:27). Het tweede koor was dan in Gibeon, waar JHWH zijn naam niet had gevestigd en dus een algemenere godsnaam gold. Omdat de tabernakel hier verbleef en men God wel bezong, werden hier de liederen van Elohim gezongen (vgl. 1Kr.16:37-45). Het is daarbij mogelijk dat er twee versies van een psalm bestonden of dat een psalm aangepast werd aan de locatie.¹¹

De naam van David is verbonden met psalmen die gedomineerd worden door de naam JHWH, en met liederen die vooral de naam Elohim gebruiken en één psalm die vooral de naam Adonai ('Here') heeft. Deze liederen zijn ook op grond hiervan gescheiden en daarom vormt ook dat een criterium voor de opbouw van het Psalter. Zo schreven ook de zonen van Korach twaalf Elohim-psalmen die gescheiden staan van hun vier JHWH-psalmen. Mogelijk stuiten we met dit gegeven op een van de oudste criteria ooit gebruikt om de liederen in te delen. De scheidslijnen lopen in Ps.42-83. In onderstaand overzicht worden zowel auteurschap als godsnamen bijeen genomen en daardoor ontstaat er een opvallende driedeling.

⁹ In de Septuaginta zijn er meer opschriften dan in de Hebreeuwse Bijbel. Zie Inl. art. 1 'Inleiding Psalmen, par. 2.5 en 5.2.

¹⁰ C.H. Waller, 'The Prayers of David the Son of Jesse', *The Thinker* 5 (Jan/Jun 1894) 12-19. Geciteerd in McFall, noot 47.

¹¹ De identieke psalmen 14 en 53 zijn verschillend in hun gebruik van de godsnamen en dit kan een bewuste daad van de auteur of vormgever zijn. Hetzelfde fenomeen vinden we in Ps.108 in combinatie met 57:8-12; 60:7-14 en in 70:2-6 in combinatie met 40:14-18. Er hoeft geen groot verschil in theologie te zijn ten aanzien van de Judese verbondsnaam JHWH en het universele begrip Elohim. Voor een iets andere verklaring, zie Excurs 2, 'Messiaanse psalmen', par. 6.

1. Het eerste deel is Ps.1-41, waarin geen enkele psalm staat waarin Elohim vaker voorkomt dan JHWH. David is de enige auteursnaam hier, daarnaast zijn er vier anonieme psalmen.¹²
2. Het tweede deel, het Elohistische Psalter genoemd, is Ps.42-83, waarin het precies omgekeerd is: in geen enkele psalm komt de naam JHWH vaker voor dan de naam Elohim.¹³ Davids naam gaat hier alleen gepaard met levitische zangers die we kennen uit Kronieken, Ezra en Nehemia, namelijk Asaf, Heman, Etan en de zonen van Korach. Ook zijn er vier anonieme liederen.
3. Alleen in het vijfde boek is er een uitzondering, want Ps.108 is een duidelijke Elohim-psalm, waarvoor McFall een voorzichtige verklaring biedt. Hier staat ook Davids naam, terwijl de meeste liederen hier anoniem zijn.

Het feit dat de regel van de godsnaam niet bij Ps.108 geldt, is inderdaad opvallend. De vraag rijst of dit oorspronkelijk is, of later aangebracht, al dan niet tijdens de bundeling. McFall merkt op dat de collecties van David en Korach in JHWH-psalmen en Elohim-psalmen zijn onderscheiden. Aan dit zogenaamde Elohistische Psalter lijken de aan Asaf toegeschreven psalmen toegevoegd te zijn.¹⁴

Het derde criterium dat een rol heeft gespeeld bij de indeling, is dat van de genres. Er zijn maskil-psalmen (13 liederen, o.a. Ps.42), mizmor-psalmen (57 liederen, o.a. Ps.3) en miktam-psalmen (16, 56-60) en een groep liederen van de opgang (Ps.120-134) van de Korachieten.

Tot slot lijken in een later stadium ook speciale woorden hun bijdrage gehad te hebben in de plaatsing van de psalmen. Het gaat om zeldzame woorden die maar twee of drie keer voorkomen in het Psalter of zelfs in het hele Oude Testament. Het zijn dus opvallende woorden, die een lied mede kenmerken. Zo signaleert McFall zes woorden die slechts twee keer in de psalmen voorkomen, soms zelfs slechts tweemaal in het hele Oude Testament en opvallend genoeg wel steeds in twee opeenvolgende psalmen.¹⁵ Ook zijn er heel wat woorden gevonden die driemaal voorkomen in het Psalter en steeds in twee opeenvolgende liederen. Waarschijnlijk is dit een extra criterium geweest voor de volgorde van de liederen.

Verder kijkend naar het slotdeel, pleiten volgens McFall de volgende observaties voor de suggestie dat de psalmen 90-150 in oudere tijden niet twee boeken, maar één geheel vormde.

1. De doxologieën werken anders dan voorheen. De doxologie aan het eind van wat nu Boek 4 is, is onderdeel van 106 en niet een toevoeging aan de psalm zoals de andere afsluitende doxologieën in 41, 71 en 89.
2. Ps.107 geeft rechtstreeks antwoord op de vraag in 106.
3. Hier vinden we veel meer anonieme psalmen dan tevoren.
4. Hier staan geen muzikale gegevens en nauwelijks nog technische aanwijzingen in de opschriften.

¹² De aanwezigheid van anonieme psalmen is soms niet zo moeilijk te verklaren. Ps.1 en 2 worden over het algemeen als introducerende psalmen opgevat en 10 is een voortzetting van 9. Ps.33 staat tussen 32 en 34 die in thematiek verwant zijn en dit argument heeft vermoedelijk voorrang gekregen op de plaatsbepaling op het argument van auteurschap. Ps.43 is een voortzetting van 42, zoals 71 een voortzetting is van 70. Ps.66 en 67 worden in hun opschriften 'een psalm, een lied' genoemd en dit komt niet zo vaak voor; de psalmen er omheen, 65 en 68, hebben dezelfde opschriften en zijn Davidisch. Dit kan hun plaatsing verklaren.

¹³ Ps.86 kan volgens McFall niet als een tegenvoorbeeld worden ingebracht, want dit is een Adonai-Psalm.

¹⁴ McFall gelooft niet dat Asaf alleen Elohistische psalmen maakte.

¹⁵ Namelijk *māʾan* 'weigeren' in 77:3; 78:10; *ʾēlīl* 'afgod' in 96:5; 97:7; *qiniān* 'rijkdom' in 104:24; 105:21; *baʿābūd* 'opdat' in 105:45; 106:32; *zāqāp* 'opheffen' in 145:14; 146:8; *malʾak yhwē* 'engel van JHWH', driemaal, namelijk in 34:8; 35:5,6.

5. In tegenstelling tot de eerdere drie boeken domineren hier lofprijzing en dankzegging over de klachten. Alleen hier staat de uitroep 'Halleluja'.
6. De afwijkende volgorde in Qumran handschriften betreft alleen psalmen uit Boek 5 die geplaatst zijn tussen psalmen uit Boek 4.

Hoe het ook zij, het Psalter heeft al minstens sinds de laatste twee eeuwen v.Chr. een vijfdeling, zoals blijkt uit de tekstgetuigen uit Qumran en de oude Griekse vertaling.

6. De vijf boeken van het Psalter

Al is het misschien niet de meest oorspronkelijke indeling, van oudsher zijn vijf boeken herkend in het canonieke Psalter: 1-41; 42-72; 73-89; 90-106; 107-150. Er zijn heel wat bewijzen dat het vroege Jodendom deze indeling erkende en die verklaarde aan de hand van de Thora. De macrostructuur van het Psalter is gevormd naar het beeld van de Thora met haar vijf boeken. Door het boek bewust een Thoramodel te geven, is het gezag van de Psalmen versterkt. Hiëronymus (4^e eeuw n.Chr.) klaagde dat de indeling in vijf boeken een kunstmatige indruk wekte. Van meet af aan hebben Joodse exegeten de vier doxologieën in 41:14; 72:18-19; 89:53 en 106:48 opgevat als scheidslijnen tussen de vijf boeken. De basisvorm van zo'n scheidslijn is de lovende uitroep 'gezegend zij JHWH', meestal een opening of afsluiting van een gebed in het Oude Testament en in de meeste latere joodse gebeden (vgl. 1Kon.8:54-56; 1Kr.16:36; Ps.28:6; 31:22). In combinatie met het antwoord 'Amen, Amen' lijken de doxologieën een gebed te vertegenwoordigen waarmee de liturgie werd afgesloten.

In de rabbijnse midrasj op Ps.1 staat dat Mozes de vijf boeken van de Thora aan Israël gaf en dat David op dezelfde wijze de vijf boeken van de psalmen aan Israël gaf.

De ouderdom van deze vijfdeling blijkt uit het feit dat ook de oude Griekse vertaling de lofprijzingen bevat die de afsluitingen markeren in Ps.41, 72, 89 en 106. Ook de opschriften waren er toen al, al heeft de Griekse vertaling deze behoorlijk uitgebreid. De 39 manuscripten met psalmen uit Qumran, waarvan de vroegste dateren van kort na de Septuaginta, tonen eveneens deze vijfdeling aan.

In onderstaand overzicht gaan we uit van de slotvorm van het Psalter, de vijfdeling en proberen we het verhaal na te vertellen zoals dat vanuit die structuur blijkt.

*Boek 1: Inleiding (Ps.1-2) en De koning op de vlucht (Ps.3-41)*¹⁶

Nadat Ps.1 een algemene introductie gegeven heeft, met de verschillen tussen rechtvaardigen en goddelozen, geeft Ps.2 zicht op de messiaanse koning. Vanuit het perspectief van deze beide psalmen kan het gehele Psalter gelezen worden. Na deze beide liederen staat in het eerste boek Davids leven centraal. Vanaf Ps.3 wordt door dreigende elementen uit Davids leven, zoals de vlucht voor Absalom, een crisissfeer opgeroepen. Een ander voorbeeld hiervan is Ps.34, toen David zich als een krankzinnige voordeed aan een buitenlands hof. De strijd gaat tussen de door JHWH verkozen koning en de rivalen. In het midden van de eerste reeks psalmen hierover (Ps.3-14) staat de Davidische wijsheidspalm Ps.8, over de waarde van de mens, onder wie alles in het leven is gesteld. Vanaf Ps.9 gaat de strijd van de koning onverminderd voort. De liederen 15-24 staan gegroepeerd rond de Thora in Ps.19. Het is mogelijk de volgende psalmen te verdelen in de groepen 25-34 en 35-41.¹⁷ Vraagpsalmen worden na Ps.29 (of 29-30) als centrum gevolgd door dankpsalmen, en de laatste groep liederen vraagt of God recht doet. Opvallend genoeg eindigt Boek 1 met de beschrijving van

¹⁶ Het expliciet voorkomen van Davids leven hier is te zien in de opschriften: Ps.3:1, waar hij vlucht voor Absalom (2Sam.15:13-14); Ps.7:1, waar Kus, de Benjaminit behandeld wordt (niet vermeld in Samuël; soms gelijkgesteld met Simi in 2Sam.16:5-13), Ps.18:1, waar het gaat om Davids vijanden en Saul (2Sam.22), Ps.34:1, waar David waanzin veinst bij Abimelech (1Sam.21:13-15).

¹⁷ G. van Ek maakt de psalmen 25-41 tot een eenheid, met daarin Ps.33 centraal (2003, 41).

ziekte en nood door vijanden. Het gebed vraagt om beantwoording in de volgende boeken, maar voordat het zover is, klinkt eerst de afsluitende lofprijzing in 41:14.

Boek 2: Nieuwe perspectieven op Davids vlucht (Ps.42-72)

Koorevaar merkt op dat de opschriften in Ps.52, 54, 56, 57, 59 en 60 duiden op gebeurtenissen vóór het optreden van de profeet Natan en Ps.63 daarna. Op deze manier worden Davids leven en herstel als uitwerkingen van Ps.51 gepresenteerd. De boetvaardigheid van David leidt uiteindelijk tot de overwinning van zijn dynastie door Salomo, hetgeen in Ps.72 tot uiting komt.¹⁸

Tegen de achtergrond van deze thematiek spelen de gespannen relaties binnen Davids familie een rol. Niet alleen Davids eigen strijd met Absalom, maar ook de strijd van Absalom tegen heel het koningshuis (2Sam.13) en de zeer pijnlijke kwestie met Batseba (2Sam.11-12), getuigen van de moeilijke relaties. Al Davids bekende zonen waren halfbroers vanwege de hoeveelheid vrouwen die David had (2Sam.3:2-5). In het tweede boek wordt op deze familiekwesties ingegaan. Het boek opent met een serie Korachpsalmen. De Korachieten waren een van de voornaamste families in het leiderschap van de tempel in Jeruzalem (2Kr.20:19). Hun rol in de psalmen is erg groot (Ps.42; 44-49; 84-85; 87-88). Het optreden van een afstammeling van Asaf in hetzelfde gedeelte in Kronieken (2Kr.20:14-17) laat vermoeden dat het optreden van Asaf na de reeks Korachpsalmen duidelijke historische wortels heeft. Daarna vindt er een omslag plaats die David aan het woord brengt: de koning doet boete voor zijn zonde met Batseba (Ps.51). De crisis waar het eerste boek blijk van geeft, lijkt te worden bezworen door Davids schuldbesef. De gevolgen lijken positief te zijn. Enkele anonieme liederen terzijde gelaten, blijft David de rest van het tweede boek aan het woord. Hier is te zien dat Davids vijanden hun kansen verspelen. Het zijn liederen waarvan de opschriften een achtergrond weergeven van Sauls vijandigheid (52; 54; 57; 59), en de vijandigheid van Absalom (bijv. Ps.63). Ook inhoudelijk blijken er heel wat Davidsliederen te zijn uit perioden van gevaar. David blijft aan het woord tot hij – volgens sommige uitleggers uiteindelijk een oude man geworden is in Ps.71 (al wordt zijn naam daar niet genoemd). Onwillekeurig gaan de gedachten dan naar 1Kon.1, waar David op hoge leeftijd gekomen is en de spanning over de opvolging zich laat voelen. Aan het slot van het boek komt een nieuwe historische hoofdrolspeler. De koningspsalm 72 is geschreven door of voor¹⁹ Salomo, de beloofde zoon uit de relatie met Batseba, de vrouw waarover het omslagpunt van Ps.51 ging. Salomo was een onwaarschijnlijke troonopvolger, gezien de politieke spanningen in 2 Samuel. Gods profeet, Natan, die een belangrijke rol speelt in Ps.51, helpt aan het einde van Davids leven Salomo op de troon en met hem sluit het boek af in Psalm 72 (vgl. 1Kon.1:11-37). Zo is de overgang van David naar Salomo bij de overgang van het tweede naar het derde boek te lezen naast het verhaal van de troonopvolging. Om de overgang te bezegelen, wordt David als het ware ten grave gedragen met de slotmededeling ‘Hier eindigen de gebeden van David, de zoon van Isaï’ (Ps.72:20).

Boek 3: Is dit het einde?(Ps.73-89)

Het korte derde boek geeft aan het koningschap van David een dramatisch einde. Alles staat in zekere zin in het teken van de tempel en zijn ondergang, omdat de gedichten in dit boek toegeschreven worden aan Asaf en de Korachieten, de vroegste leiders in de tempel. Alleen

¹⁸ Biografisch materiaal staat in Ps.51:2, over Batseba en de profeet Natan (2Sam.11:1-12:25), Ps.52:2, over Doëg, Achimelech en Saul (1Sam.22:9-10), Ps.54:2, over de Zifieten en Saul (1Sam.23:19, 26:1), Ps.56:1, over de Filistijnen en Gat (1Sam.21:13-15), Ps.57:1 (vgl. 142:1), over de spelonk (1Sam.22:1; 24:4), Ps.59:1 over het huis van David (1Sam.19:11), Ps.60:2 over Davids oorlogen met buurvolken (2Sam.8:3-14), Ps.63:1b, over de woestijn Juda (2Sam.16:2, 17:16, 29).

¹⁹ Voor de vertaling van auteursopschriften, zie Inl. art. 1 ‘Inleiding Psalmen’, par. 5.

Ps.86 is door David geschreven.²⁰ Het is inhoudelijk duidelijk dat de psalmen van Asaf (Ps.73-82) niet allemaal van Asaf uit de tijd van David komen, maar ook tijdens de ballingschap zijn geschreven. Er is verdriet over het verlies van de tempel (Ps.74), maar ook biedt het herdenken troost (Ps.77-78); daarnaast is er de bede om wraak (Ps.79). Daarna dringen de Korachieten aan op herstel (Ps.85). Op het einde zijn twee diepzwarte klachten geplaatst, één individueel lied van Heman (Ps.88) en één lang gemeenschapsgebed (Ps.89) waarin Etan God vraagt waarom Hij zijn belofte niet gestand doet en de lijn van David nu toch dood loopt.

Boek 4: De HERE regeert (Ps.90-106)

In het vierde boek antwoordt Mozes op de gemeenschapsklacht (Ps.90). Hij komt zeven keer voor in dit boek (90:1; 99:6; 103:7; 105:26; 106:16,29,32), terwijl hij verder in geen enkele psalm genoemd wordt, behalve bij het herdenken door Asaf (Ps.77:21). Mozes heeft zichzelf in het verleden als verbondsbemiddelaar in de waagschaal gesteld bij een crisis die dreigde te leiden tot beëindiging van het verbond (Ex.32). Het is dus toepasselijk dat zijn wijsheid genoemd wordt als antwoord op de dramatische situatie van Ps.88-89, als alle hoop verloren lijkt. Doordat Ps.91-92 anoniem zijn, ontstaat, en misschien is dat bewust zo gedaan, de indruk dat Mozes drie psalmen lang aan het woord is. Hierna weerklinken de anonieme *mālāk yhwh* liederen, ‘de HERE regeert’ (Ps.93-99). Opvallend genoeg keert David terug in Ps.101 en 103, omringd door enkele anonieme liederen. Het boek eindigt met de situatie van de ballingschap en het gebed om redding.

Boek 5: Terugkeer en herstel (Ps.107-150)

Het vierde boek eindigt met de bede: ‘Red ons, HERE, onze God, breng ons bijeen uit de andere volken, dan loven wij uw heilige naam en beroemen wij ons in uw lof’ (106:47). Het vijfde boek opent met een verhoring hiervan in de woorden: ‘Zo spreken zij die door de HERE zijn verlost, die Hij verloste uit de greep van de angst, bijebracht uit alle landen, uit het oosten en het westen, uit het noorden en het zuiden’ (107:2-3). Hierna volgt een uitgebreid verhaal over de terugkeer. David lijkt mee terug te keren door de Davidpsalmen Ps.108-110 en latere liederen. Zijn dynastie is onzichtbaar geworden in de ballingschap, maar er blijven beloften en uitzichten (110 en 132).²¹

De reeks Ps.111-113 wordt gekenmerkt door vreugde. Kenmerkend is hier het openen en/of sluiten met de vreugdevolle uitroep ‘Halleluja’, een oproep om JHWH te danken en te prijzen (Ps.111-113; 115-117). Er volgen twee reeksen psalmen met een lange wijsheidpsalm (Ps.119) in het midden.

Ps.113-118 wordt het Pesach Hallel of het Egyptisch Hallel genoemd. Het Hallel ‘lofprijs’ wordt afwisselend gebruikt voor diverse psalmgroepen (Ps.104-106; 111-118; 120-136 en 146-150). Israël gebruikt Hallelsalmen voor de drie grote feesten: Pesach (Ps.113-118 die over de bevrijding uit Egypte gaan, vandaar het Egyptisch Hallel), Wekenfeest en Loofhutten. Joodse families zongen volgens de Misjna (tweede eeuw n.Chr.) Ps.113-114 voor het Pascha en Ps.115-118 nadien (vgl. Mat.26:17-29; Mar.14:12-25; Luc.22:7-20).

Ps.118 bevat veel zinnen die later zijn opgenomen in de boodschap van Jezus, in het bijzonder de verzen 16, 22, 24 en 26.

Na de lange wijsheidpsalm over de Thora, Ps.119, volgt een tweede reeks: de pelgrimliederen over de terugkeer uit de ballingschap, Ps.120-134. In het centrum van deze reeks staat Salomo’s Ps.127, die gaat over het bouwen van het heiligdom. Centraal in de reeks

²⁰ B. Weber beschouwt Ps.78 als het centrum van Boek 3, maar Koorevaar Ps.86 (zie uitleg aldaar).

²¹ Voor een uitwerking hiervan, zie ook Excurs 2, ‘Messiaanse psalmen’ (Delitzsch, Mitchell).

staan dan ook Sion met haar tempel en David van wie de meeste andere psalmen zijn. Vanaf Ps.135 tot het einde wordt David steeds belangrijker. De drie mooie anonieme gedenkpsalmen (Ps.135-137) staan aan het begin gegroepeerd, zodat de rest van het boek van David is, inclusief een lied over zijn vroegere leven (Ps.142).

De psalmen 146-150 zijn te isoleren als afsluiting van het hele Psalmboek, zoals Ps.1 een inleiding is. Het zijn vijf triomferende liederen waarin Davids naam niet meer voorkomt, hoe belangrijk hij ook tot kort tevoren was. De eer gaat uiteindelijk alleen naar Israëls ware verlosser, JHWH.

David en Asaf

Bovenstaande structuurstudie geeft enkele indirecte signalen, bijvoorbeeld over zonde en schuld in het teloorgaan van het heiligdom. Dit is voor wie goed kijkt, misschien ook het geval in de kunstzinnige wisselwerking tussen David en de leviet Asaf. Van Asaf, de man aan wie heel veel is toegeschreven in het derde boek, is één enkel gebed strategisch geplaatst in het midden van tweede boek, namelijk Ps.50, net voor het boetegebed van David vanwege zijn zonden jegens Uria en Batseba. En omgekeerd is van David, de man achter heel veel psalmen in de andere vier boeken, één enkel gebed strategisch in het door Asaf en de Korachieten gedomineerde derde boek geplaatst, namelijk Psalm 86, net voor de verwarring over het einde van Davids dynastie. Zo lijken grotere gehelen door enkele kernpersonen uit Davids leven samengevoegd te zijn tot een blijvende boodschap.

7. Verder onderzoek – J. Steinberg

In de afgelopen jaren zijn talrijke onderzoeken verschenen waarin een nauwkeuriger analyse gegeven wordt van de structuur van het Psalmboek (zie ook par. 8).²² In het onderstaande wordt kort aangegeven welke verdeling J. Steinberg ziet.²³

Inleiding (Ps.1-2)

De eerste twee psalmen hebben geen opschrift. Ps.1 opent met een verwijzing naar de Thora en geeft aan dat het Psalter zelf ook voorwerp van meditatie is. Het Psalter is niet slechts het antwoord van mensen op Gods eerdere openbaring, maar is ook een vorm van onderricht voor de mensen. De twee wegen worden uiteengezet. Ps.2 heeft ook een inleidende functie, zowel voor Boek 1 als voor het gehele Psalmboek. Deze psalm introduceert het koninkrijk van Gods gezalfde koning.

Boek 1 (Ps.3-41)

Dit boek bestaat (na de bovengenoemde twee inleidende psalmen) uit allemaal liederen van David, te onderscheiden in vier gedeelten:

Ps.3-14: het koninkrijk wordt bedreigd door opstandige mensen, onder de toorn van God.

Ps.8, de enige positief getoonzette psalm van dit deel, staat in het centrum.

Ps.15-24: Het koninkrijk van de gezalfde is gebaseerd op vertrouwen in God en op gehoorzaamheid aan Hem. Hier staat Ps.19, een lied over schepping en Thora, in het middelpunt (ook het middelpunt van 3-41).

Ps.25-34: Genade, verlossing en leven voor allen die de toevlucht tot JHWH nemen en in zijn wegen wandelen. Centraal staan de psalmen 29 (lof op de heerlijkheid van God) en 30 (dank voor redding uit doodsnood).

Ps.35-41: het koninkrijk wordt bedreigd door vijanden van buitenaf en van binnenuit;

²² Hier kan ook het werk van C.J. Labuschagne genoemd worden. Volgens hem spelen de getallen 7 en 11 een belangrijke rol. Aan de hand hiervan onderscheidt hij diverse subgroepen in de vijf Psalmboeken, o.a. de psalmen 19-29 en 32-41.

²³ Steinberg, 222-271. Hij bouwt voort op het werk van H.J. Koorevaar e.a.

het gevolg van zonde, waarvan alleen Gods genade kan redden.

Boek 2 (Ps.42-72)

Ps.42-49 De eerste Korachpsalmen

Ps.50 Afzonderlijke psalm van Asaf

Ps.51-72 Het tweede deel met psalmen van David (Ps.72 is van/voor Salomo); 72:20 vormt een afsluiting van de Davidische liederen.

Ps.42-44: Door God verworpen

Ps.45-48: God heerst vanuit Sion

Ps.49-52: Uiterlijke en innerlijke vroomheid staan tegenover elkaar. Dit deel verbindt de liederen van Korach en die van David met elkaar en stelt Ps.50 in het centrum.

De Davidische psalmen kunnen als volgt ingedeeld worden:

Ps.51: David- Batseba

Ps.52-59: David – Saul

Ps.60-64 geven een positieve omslag: van klacht naar lof.

Ps.60: Davids koningschap over Israël en de buurvolken; Ps.63: David – Absalom.

Ps.65-68 Lofliederen

Ps.69-72 Erkenning van zonde, bede om genade en redding.

Ps.72: David – Salomo: de overdracht van het koninkrijk.

Boek 3 (Ps.73-89)

Ps.73-83 Verwoesting van het heiligdom

Ps.73-74 (nood), 75-81 (gerechtigheid van God; zonde van het volk) 82-83 (oproep tot gericht over de vijanden).

Ps.84-87 Hoop op vernieuwde toewending van God tot de mens

Ps.88-89 Slot: Gebed om redding uit doodsnood; ondergang van het Davidische koningshuis

Boek 4 (Ps.90-106)

Ps.90-92 Tegenover de vergankelijkheid van de mens staat de toevlucht tot God

Ps.93-100 Voornamelijk JHWH-koningspsalmen:

Ps.101-103 Vernieuwing van het verbond

Ps.104-106 Van de schepping tot aan het einde van de ballingschap

Boek 5 (Ps.107-150)

Ps.107-117

Ps.107: Dankt de HERE...

Ps.108-110 Psalmen van David

Ps.111-117 Halleluja

Ps.118-135

Ps.118 Dankt de HERE...

Ps.119 Psalm zonder opschrift

Ps.120-134 Bedevaartliederen

Ps.135 Halleluja

Ps.136-150

Ps.136 Dankt de HERE

Ps.137 Psalm zonder opschrift

Ps.138-145 Psalmen van David

Ps.146-150 Halleluja.

Dat de opbouw niet ‘toevallig’ is, blijkt ook uit het feit dat Boek 2 en 3 grotendeels parallel zijn opgebouwd.

	Boek 2	Boek 3
Inleiding		
- De nood van de enkeling	42-43	73
- De nood van het volk	44	74
Analyse en erkenning van zonden		
- Basis van vertrouwen	45-48	75-76
- Analyse en erkenning van zonden	49-52	77-81
- Hoop op Gods gericht		
o Mensen	53-57	--
o Goden ⁷	58	82
o Volken	59	83
Hoop op een nieuwe tijd	60-70	84-87
Slot		
- Enkeling	71	88
- Koningschap	72	89

Steinberg besluit zijn overzicht met de constatering dat het Psalter een complex gebouw is. Er zijn verschillende niveaus van uitleg mogelijk die zich soms moeilijk tot elkaar verhouden:

- De synchrone (verbanden in de tekst) en de diachrone (historische) uitleg
- De duiding van de enkele psalm en die van een groep psalmen
- De historische en de eschatologische benadering
- De koninklijke en de algemeen-menselijke duiding van de psalmen van David
- De psalmen als gebed en als Thora, de cultische en de latere betekenis.

De oplossing ligt niet in de keuze voor de ene of de andere benadering, maar alle duidingen spelen een rol en moeten tegenover elkaar afgewogen worden.

Net als elders is het niet altijd duidelijk welke structuur precies bedoeld is. Ofwel: het kunstwerk kan op meer manieren benaderd worden en diverse gezichtspunten zijn aanvullend ten opzichte van elkaar. In het bovenstaande vormen de psalmen 15-24 een eenheid, met Ps.19 in het centrum.²⁴ Het is echter ook mogelijk de voortgaande lijn van de psalmen 23 tot 30 te bezien: Ps.23 spreekt over bescherming die uitgaat van het huis van JHWH, Ps.24 vraagt wie er mag verblijven, Ps.27 vraagt om er te mogen verblijven, Ps.29 lijkt een liturgie in een hemels heiligdom en Ps.30 gaat over de tempelinwijding.

Dit betekent dat diverse structurele benaderingen aanvullend kunnen zijn ten opzichte van elkaar.

8. De boodschap van het gehele Psalter

Wanneer de plaatsing van de psalmen niet toevallig is, maar een bewuste ordening verraadt, wat is dan de strekking van het totale Psalmboek? Volgens G.H. Wilson eindigen de eerste drie boeken over het koningschap in de vragen van Ps.89. Het antwoord wordt volgens hem gegeven in de psalmen over het koningschap van JHWH in de laatste twee boeken. De aandacht hoeft niet langer gericht te worden op de aardse koning, maar de Joden na de ballingschap moeten zich voortaan richten op de hemelse Koning. Dit aspect van de theorie van Wilson wordt echter niet algemeen erkend. Is het mogelijk een dergelijke tegenstelling te

²⁴ Vgl. ook D. Millard, 24-27, die hier een concentrische opbouw ziet.

maken tussen een aardse en een hemelse koning? De beloften van God betroffen toch de koning in Jeruzalem? Bovendien is dan onduidelijk waarom Ps.132, die teruggrijpt op de beloofde troonopvolging, op deze plaats staat.

W. Brueggemann accepteert de mogelijkheid dat de compositie een eigen boodschap wil meedelen. Volgens hem is de theologische strekking: van gehoorzaamheid (Ps.1) naar lofprijzing (Ps.150), maar dat gebeurt te midden van lijden en aanvechting (bijv. Ps.73).²⁵ D.C. Mitchell legt alle nadruk op de toekomst. De boodschap van het Psalter is eerder een eschatologische dan een historische: de verlossing komt in Gods toekomst.²⁶ Voor J.C. McCann ligt de nadruk op de instructie of de Thora, vooral op basis van de psalmen 1, 19 en 119.²⁷ Na de uitnodiging in Ps.1 volgt de centrale theologische boodschap dat de Here regeert in Ps.2. De regering van God wordt genoemd in zijn instructie aan de rechtvaardige. N.L. Declaissé-Walford heeft een iets andere insteek: het Psalter vertelt de geschiedenis van Israël aan de Joden van de periode na de ballingschap. Het boek is een hermeneutische standpuntbepaling over de identiteit en de manier om te overleven. Het viert de regering van David en Salomo in de boeken 1 en 2, het beweent de donkere periode van onderdrukking gedurende het gedeelde koninkrijk en de Babylonische ballingschap in het derde boek, en het kijkt uit naar en verheugt zich in Israëls herstel in het land en in de regering van JHWH als Koning in de boeken 4 en 5. Er zijn twee centrale thema's: de Thora en het koningschap. Ps.90 vervult een centrale rol om de lezer en hoorder terug te zenden naar de periode voor Israëls monarchie, de tijd van Mozes. De laatste twee boeken geven aan dat God nog steeds Koning is. De eerste twee boeken beantwoorden de vraag: Wie zijn wij? De laatste twee: Wat moeten we doen in onze huidige situatie?

Dit overzicht maakt duidelijk dat niet alle auteurs dezelfde boodschap zien. De eigen accenten zijn: koningschap, instructie, levenswijsheid, toekomstverwachting of eigen identiteit. In elke benadering zit enige selectiviteit, van welke psalmen men uitgaat als bepalend voor de boodschap. De selectie van psalmen als 19, 72, 73, 89 of 90 doet de vraag opkomen of die wel zo bedoeld zijn. Toch is er ook een belangrijke overeenstemming in de erkenning dat psalmen op een strategische plaats gezet kunnen zijn en dit geldt vooral de psalmen aan de randen van de vijf boeken. De bovengenoemde benaderingen overlappen elkaar ook voor een deel, zodat de contouren van de boodschap wel duidelijk worden.

Ondanks enige bezwaren tegen deze holistische benadering, is het duidelijk dat deze zich doorzet in wetenschappelijke kring.²⁸

9. Theologische winst

Aan het eind van dit overzicht kan gevraagd worden wat het voordeel is van het onderzoek naar de grotere verbanden. Daarom volgen hier enige verduidelijkingen en voorbeelden.

In de uitleg moet in eerste instantie rekening worden gehouden met de individuele dichter en zijn omstandigheden (soms verwoord in het opschrift). Daarna is het lied opgenomen in de officiële verzameling psalmen die werd uitgevoerd in het heiligdom. Daarmee heeft de psalm een algemenere betekenis gekregen voor het volk. Niet iedere zanger of hoorder kan zich geheel identificeren met de speciale omstandigheden van de dichter, maar er zijn wel overeenkomsten, waardoor andere Israëlieten zich aangesproken weten.

²⁵ Geciteerd bij Murphy, 286-287.

²⁶ Voor Mitchell, zie Excurs 2, 'Messiaanse psalmen'.

²⁷ De ondertitel van zijn boek 'The Psalms as Torah' maakt dit al duidelijk. Vgl. Murphy, 288-289.

²⁸ In recente tijd zijn N. Whybray en E. Gerstenberger sceptisch over het lezen van het Psalter als één gestructureerd boek.

De hier behandelde structurele benadering komt het meest tot uiting bij het doorgaande lezen of zingen. Wanneer in Ps.1 slechts twee soorten mensen behandeld worden en hun lot eenvoudig lijkt, en wanneer Ps.2 spreekt over de onoverwinnelijkheid van de koning in Sion, maakt Ps.3 duidelijk dat een koning en een gelovige ook vervolgd kunnen worden. En zo'n psalm in een noodsituatie mag ook tegen de achtergrond van de eerste psalmen gelezen worden.

Ps.89 is een psalm die veel beloften noemt, maar in de tweede helft uitloopt op allerlei indringende vragen, waarop geen antwoord komt. Is dit het laatste woord? Het is ook mogelijk te beseffen dat op redactioneel niveau het antwoord staat in de boeken 4 en 5. In het begin van het vierde boek staan psalmen waarin het koningschap van de Here bezongen wordt. Het is aannemelijk dat de samenstellers daarmee aangeven dat het antwoord op de crisis van het koningshuis slechts ligt bij God, die regeert, en die op zijn tijd en wijze de oude beloften zal vervullen. Op grond van deze leeswijze kan het gehele Psalter als messiaans gezien worden (en beperken we dat niet tot enkele messiaanse psalmen), want in de periode na de ballingschap heeft er geen koning meer over Israël geregeerd. En toch hebben de samenstellers messiaanse psalmen opgenomen, met de klacht van Ps.89. De compositie van het Psalter toont verwachting en eindigt daarom met een grote lofprijzing.

Het is ook mogelijk te wijzen op de wijsheidspsalmen. Het antwoord op de vele levensraadsels, die vooral in de eerste drie boeken staan, is niet de precieze verklaring van wat er gebeurt, maar het handelen overeenkomstig Gods Thora en het vertrouwen in Hem. De aandacht in het vierde en vijfde boek is meer gericht op God en zijn heiligdom (pelgrimsliederen), zodat de lezers en zangers hoop ontvangen.

Op grond van de beschrijving van de opbouw van het Psalter is ook een rijkere beschrijving van de theologie van de psalmen mogelijk dan wanneer slechts afzonderlijke liederen bestudeerd worden.

10. Conclusie

Velen hebben in het verleden een kritische houding aangenomen ten aanzien van de structurele benadering van de psalmen. Het resultaat was dat Wilson zich er in de jaren '80 terecht over beklagde dat weinig studies en commentaren over de Psalmen rekening houden met de opbouw van het Psalter in de verklaring ervan. In de decennia daarna heeft het onderzoek van de structuur een hoge vlucht genomen. Diverse recente bijbelcommentaren, zoals die van Goldingay, Hossfeld-Zenger, en Wilson, gaan dan ook in op deze aspecten. In dit Studiebijbel-commentaar volgen wij ook die benadering. Dit betekent dat naast een bespreking van de betekenis van een afzonderlijke psalm ook wordt stilgestaan bij de structurele rol die de psalm speelt in het grotere verband van het Psalter.

Literatuur

Childs, B.S., *Introduction to Old Testament as Scripture*. Augsburg: Fortress Publishers, 1979.

Cole, R., *The Shape and Message of Book III (Psalms 73-89)*. JSOTSS. Sheffield: Sheffield Academic Press, 2000.

Declaissé-Walford, N.L., *Reading from the Beginning: The Shaping of the Hebrew Psalter*. Macon: Mercer University Press, 1997.

Delitzsch, F., *Kommentaar op de Psalmen*. 2 delen. Ned. vert., Utrecht: Kemink, 1875.

Ek, G. van, *Tijd en ruimte: een studie over Psalm 92*. Zoetermeer: Meinema, 2002.

Ek, G. van, 'Doe mij recht, Here! Barmhartigheid en gerechtigheid in het licht van de psalmen', *TR* 46 (2003) 30-45.

Howard, D.M., *The Structure of Psalms 93-100*. Winona Lake: Eisenbrauns, 1997.

- Koorevaar, H.J. *Wijshidscanon: De 11 Wijshidsboeken*, versie 5.2. Leuven: Evangelische Theologische Faculteit, 2008-2009.
- Labuschagne, C.J., 'The Compositional Structure of the Psalter. A New Approach'. Publicatie op internet, <http://www.labuschagne.nl/psalterstructure.pdf>.
- Leuenberg, M., *Konzeptionen des Königtums Gottes im Psalter. Untersuchungen zu Komposition und Redaktion der theokratischen Bücher IV-V im Psalter*. AThANT. Zürich: Theologischer Verlag Zürich, 2004.
- McCann, J.C., *A Theological Introduction to the Book of Psalms: The Psalms as Torah*. Nashville: Abingdon, 1993.
- McFall, L., 'The Evidence For a Logical Arrangement of the Psalter', *WThJ* 62 (2000) 223-256.²⁹
- Millard, D., *Die Komposition des Psalters*. Forschungen zum Alten Testament 9. Tübingen: Mohr – Siebeck, 1994.
- Mitchell, D.C., *The Message of the Psalter. An Eschatological Programme in the Book of Psalms*. JSOTSup. Sheffield: Sheffield Academic, 1997.
- Murphy, S.J., 'Is the Psalter a Book with a Single Message?', *BibSac* 165 (2008) 283-293.
- Niemeyer, C.Th., *Het probleem van de rangschikking der psalmen*. Diss. Groningen. Leiden: Luctor et emergo, 1950.
- Smith, K.G., and B. Dömeris, 'A Brief History of Psalms Studies' *Conspectus* 6 (2008) 97-122.³⁰
- Steinberg, J., *Die Ketuvim – ihr Aufbau und ihre theologische Botschaft*. BBB 152. Hamburg: Philo, 2006.
- Wilson, G.H., *The Editing of the Hebrew Psalter*. Chico: Scholars Press, 1985.
- Wilson, G.H., 'The Use of Royal Psalms at the "Seams" of the Hebrew Psalter', *JSOT* 35 (1986) 85-94.

²⁹ Zie 'Websites Psalmen' op www.studiebijbel.nl.

³⁰ Zie 'Websites Psalmen' op www.studiebijbel.nl.